

Sayı : 6

Yıl : 1990

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

İstanbul - 1991

OSMANLILAR İDÂRESİNDE ZİLE ŞEHİRİ (1455-1574)

AHMET ŞİMSİRGİL *

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Zile (Zela)'nin M.Ö. 1900 yıllarında Ninova melikesi Semiramis tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır¹. Hitit, Frig, Pers, Pontus ve Roma imparatorluklarının hâkimiyeti altında kalan şehir 395 yılından itibaren Bizanslılara geçmiştir². Uzun müddet Bizanslıların idâresinde kalan Zile, Malazgirt zaferinden sonra girilen Anadolu'nun fethi sırasında Melik Danişmend Ahmed Gazi tarafından zabtedildi. 1166 yılında Danişmendli emirlerinden Nizâmeddin Yağıbasan'ın ölümü sırasında tekrar Bizansın eline geçen Zile ve civarı bu defa da Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan tarafından Türk hâkimiyeti altına alındı. Kılıç Arslan, memleketi eski Türk hâkimiyet telakkisine göre onbir oğlu arasında taksim ettiği zaman Tokat, Zile ve havâlisine Rükneddin Süleyman Şah tâyin olunmuştu³.

XIII. asrın ikinci yarısında Moğolların Anadolu'ya gelişi Zile için de talihsiz bir devre oldu. Büyük ölçüde yakılıp yıkılan şehir daha sonra Orta Anadolu'da hâkimiyet tesis eden Eratna Bey'in idâresi altına girdi (1365)⁴. 1381 yılından itibaren Kadı Burhaned-

* Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Strabon, *Geographika*, (Çev. A. Pekman), İstanbul 1969, Kitap XII, Bölüm III, 55-56.

2 Geniş bilgi için bk., M. Atalar, «Zile'nin târihçesi», *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, 305-307.

3 C. Alptekin, «Suriye Selçukluları», *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, VIII, 256.

4 İ. H. Uzunçarşılı, «Sivas, Kayseri ve dolaylarında Eratna Devleti ve Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti», *Belleten*, (1968), XXXII, 176.

din Ahmed'in hâkimiyeti altında kalan Zile şehri, bu beyin Akkoyunlu emiri Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmesinden sonra halkın isteği ile Osmanlı hâkimiyeti altına girdi (1398)⁵.

Zile'nin Osmanlı hakimiyeti altına girmesinden yaklaşık 57 yıl sonra düzenlenen ilk tahrir defterine göre şehir hakkında umûmi malumat edinmek mümkün olmaktadır. Bundan sonra sırasıyla 1485, 1520 ve 1574 yıllarına ait tapu-tahrir defterlerini⁶ incelemek suretiyle Zile şehrinin 120 yıllık bir zaman dilimi içerisindeki durumunu ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

859/1455 tarihli tahrirde Zile ile ilgili bilgiler verilirken⁷ «Nâhiye-i Zile» başlığından sonra «Nefs-i şehri Zile» ibaresi yer almaktadır. Ancak bu tahrirde görülen en önemli husus Zile'nin mahallelere göre bir tasnife tâbi tutulmadan, şehir halkının içinde buldukları görev ve durumlara göre ayrılmaları olmuştur.

Buna göre Zile şehri sakinleri yazılırken sırasıyla :

- a — Ali Bey veled-i Müşalim timarında bulunan görevliler
- b — El-müsellemiye
- c — «El-hiref» başlığı altında Zile'de herhangi bir meslek koluunda çalışanlar
- d — Nihayet son bölümde mücerredler yer almıştır.

Bu şekildeki bir uygulamadan Zile'nin mahallelere bölünmemiş olduğu manası çıkmaz. Nitekim mücerredlerin yazıldığı bölümün sonunda isimleri kaydedilen 9 ve bir de timarlılar listesi içinde olmak üzere 10 imamın varlığı şehrin bu kadar mahalleden meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Bu tarihten 30 sene sonraki tahrirde yani 890/1485 yılında ise şehir 12 mahalleden meydana geliyordu⁸. 1455 tarihinde mahallelerin isimlerinin bulunmamasından, yeni kurulan mahallelerin hangileri olduğunu ve mevcut mahallelerdeki gelişme oranını takip etmek mümkün ola-

5 Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1989, 202-205.

6 Bu tahrir defterleri hakkında geniş bilgi için bk. A. Şimsirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 1990, 3-7.

7 Başbakanlık Arşivi (=BA), Tahrir Defteri (=TD) 2, 323-329.

mamıştır. Buna karşılık şehir nüfusunu karşılaştırmak bize genel bir fikir verebilir.

Zile şehrinde 1455 tarihinde 205 hane ve 42 mücerred vergi nüfusu bulunuyordu. Eğer her hanede beş kişilik nüfus yaşadığını farzederseniz 1455'de Zile'nin tahmini nüfusunun 1067 kişi olduğu söylenebilir.

1485 tarihli tahrirde göre Zile şehri 12 mahalleden müteşekkil olup bunlardan 5'i zâviye, mescid veya cami adı ile 2'si mahallelerde oturmuş özel şahısların görevleri adı ile ve diğerleri de mahallelerin özelliklerine göre isimlendirilmişlerdir. Bu tarihte Zile mahallelerinde oturanları ellerindeki toprak miktarına göre tasnif etmek ve her mahallenin tahmini nüfûsünü hesaplamak mümkündür.

TABLO : 1

1485'de Zile mahalleleri, nüfûsun dağılımı ve tahminî nüfus

Mahalle Adı	İmam	Çift	Nim	Bennak	Caba	Müc.	Tah. Nüf.
Bağluca	1	—	2	—	14	9	94
Bağluca-i diğer	1	2	1	—	16	9	109
Cami	1	—	1	—	13	8	83
Hacı Hasan Mescidi	1	2	—	—	20	9	124
Hacı Yakub	1	2	—	2	11	8	88
Kal'a	1	1	2	—	28	6	166
Kethüda	1	2	2	—	24	9	154
Sefâyân Mescidi	1	1	—	—	24	8	138
Şeyh Kulu Mescidi	1	—	—	—	7	1	41
Ulupınar	1	3	3	—	28	13	188
Yazıcı	1	—	—	—	31	15	175
Zaviye Mescidi	1	1	—	—	21	9	124
Toplam	12	14	11	2	237	104	1484

1455 tarihli tahrirde ve yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Zile'de gayr-i müslim mahalleye ve nüfûsa rastlanmamaktadır. Her mahallede bir imamın mevcudiyetinden mahallelerde bir mesci-

din bulunduğunu, mahalle evlerinin bu mescid etrafında toplanarak Türkler'deki şehirleşme geleneğinin Zile'de de uygulanmış olduğuna bir işarettir. 1485'de nüfus bakımından en kalabalık mahalleyi 288 kişi ile Ulupınar, düşük olanını ise 41 kişi ile Şeyh Kulu Mescidi mahallesi teşkil etmektedir. Şehirdeki toplam hane sayısı 276, mücerred sayısı ise 104'tür. Her hanede beş kişi bulunduğu hesabıyla Zile şehrinin 1485 tarihinde tahmini nüfusunun 1484 olduğu anlaşılır. 1455'de şehrin nüfusunun 1067 olduğu düşünülürse artış oranı 30 yılda % 40 olarak gerçekleşmiştir.

Bu tarihten 35 yıl sonra 926/1520'de yapılan tahrirde Zile ile ilgili bilgiler verilirken⁹ mahallelerinin 13'e çıktığı görülmektedir. Bu tarihte Bağluca-i diğer mahallesine rastlanmaz. Buna karşılık «Alaca Mescid» ve «Mennan» isimlerinde iki yeni mahalle görülmektedir. Önceki tahrirde Bağluca adında iki mahallenin varlığı bilindiğinden bu iki mahallenin birleşmiş olabilecekleri büyük bir ihtimal olarak görünmektedir.

TABLO : 2

1520'de Zile mahalleleri, nüfusun dağılımı ve tahmini nüfus

Mahalle Adı	İmam	Çift	Nim	Caba	Müc.	Muaf	Tah. Nüf.
Alaca Mescid	1	1	—	17	12	—	107
Bağluca	1	1	—	11	12	—	77
Cami	1	1	2	14	5	1	100
Hacı Hasan Mescidi	1	—	—	17	20	—	110
Hacı Yakub	1	—	—	11	4	—	64
Kal'a	1	—	1	23	7	1	137
Kethüda	1	5	2	16	23	—	143
Mennan	1	1	1	16	14	—	114
Sefeyân Mescidi	1	—	—	21	21	3	146
Şeyh Kulu Mescidi	1	—	—	10	8	—	63
Ulupınar	1	—	—	11	15	1	80
Yazıcı	1	1	1	22	15	1	145
Zaviye Mescidi	1	—	—	10	15	—	70
Toplam	13	10	7	199	171	8	1356

⁹ BA, TD 79, 191-196.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Zile şehrinin 1520'de tahmini nüfusu 1356 olarak görünmektedir. Bu durumda geçen 35 yıllık dönemde Zile şehri nüfusunun % 9 oranında bir azalma gösterdiği anlaşılmaktadır. Nüfus azalmasının en önemli sebebinin 903/1498 tarihinde vukubulan ve Anadolu'da «küçük kıyâmet» diye meşhur olan zelzele olduğu kuvvetle ihtimaldir¹⁰. Gerçekten de İstanbul'dan Konya'ya kadar şiddetli bir şekilde hissedilen deprem yüksek oranda can ve mal kaybına sebep olmuştur¹¹. Nitekim 1485'de 8995 olan Tokat şehir nüfusu da 1520'de 7450'ye düşmüştür¹². 1520'de tahmini en yüksek nüfusa sahip olan mahalle Sefâyân Mescidi mahallesi en düşüğü ise yine Şeyh Kulu mahallesidir. Bu tarihte 1485 yılına göre % 135'lik bir oranla en yüksek düşüş Ulupınar mahallesinde kaydedilmiştir. Umûmi hane adedinde görülen % 16'lık düşüşe rağmen mücerred oranında görülen % 64'lük artış ise dikkat çekicidir.

1554 tarihinde Eyâlet-i Rum'un dolayısıyla Tokat ve çevresinin bir tahriri daha yapılmış ise de bu tahririn neticelerini ihtiva eden Başbakanlık Arşivi 287 numaralı defterde Zile ile ilgili bilgilere rastlanmamıştır. 1574 tarihli olup Ankara Kuyûd-ı Kadîme Arşivi 12 numarada yer alan tahrir defterinden ise Zile'nin 1520'den 1574'e kadar geçirdiği yaklaşık 55 yıllık tarihini ortaya koymak mümkündür¹³. Bu tahrire göre Zile yine 13 mahalleden ibarettir. On iki mahallenin ismi aynı kaldığı halde Zaviye Mescidi mahallesi Zaviye ve Mescid mahallesi adı ile zikrolunmuştur. Zile mahallelerinin 1574'deki durumu tablo 3'de görülmektedir.

10 H. T. Cinlioğlu (Asarkaya), *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1941, Kısım I, 230.

11 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacî't-Tevârih*, İstanbul 1279, II, 65; Solakzâde, *Târih*, İstanbul 1297, 321; S. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, 9-10.

12 A. Şimşirgil, *aynı eser*, 75.

13 Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (= TK.KKA), TD 12, 126a-131b.

TABLO : 3
1574'te Zile mahalleleri, nüfusun dağılımı ve tahminî nüfus

Mahalle adı	İmam	Hane	Mücerred	Muaf	Tah. Nüfus
Alaca Mescid	1	53	39	—	309
Bağluca	1	40	—	—	205
Cami	1	37	41	—	231
Hacı Hasan Mescidi	1	59	19	—	319
Hacı Yakub	1	50	—	20	355
Kal'a	1	59	46	—	346
Kethüda	1	41	36	7	281
Mennan	—	60	14	2	324
Sefayan Mescidi	1	48	24	1	274
Şeyh Kulu	—	30	25	7	210
Ulupınar	—	92	—	1	465
Yazıcı	1	105	—	2	540
Zaviye ve Mescid	1	27	40	6	210
Toplam	10	701	284	46	4069

1520'den 1574'e kadar devam eden devrede Zile'nin vergi hanesi oranında çok büyük bir artış kaydedilmiştir. Bu itibarla Zile'nin tahminî olarak nüfusu da 1356'dan 4069'a yükselmiştir. Buna göre 55 yıllık artış oranı % 300 olarak gerçekleşmiştir. 1574'te nüfusu en kalabalık olan mahalle Yazıcı, en düşük olanı ise Bağluca mahallesidir.

Evliya Çelebi Zile şehri hakkında bilgi verirken 21 mahalle-den meydana geldiğini ifade etmekte olup ancak 10 tanesinin isimlerini belirtmektedir¹⁴. Bunlar Ulu Câmî, Küçük Minare, Dutlu pınar, Mumcu Ömer, Yeni mahalle, Debbağhâne, Pazar, Tekye, Paşa ve Kethüda mahalleleridir. Tahrir defterlerinde gördüğümüz Câmî mahallesinin Ulu Câmî ve Ulu pınar mahallesinin Dutlu pınar adını aldığı düşünülürse Kethüda mahallesi ile birlikte üç mahal-lenin aynı isimde kaldığı anlaşılır. Diğer mahallelerin şehrin ke-

14 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, III, 239.

nar mahalleleri olup küçük ve yeni kurulmuş olabilecekleri hatıra gelmektedir. Diğer taraftan Evliya Çelebi'nin bölgeye 1066/1655-56 yılında geldiği bilindiğine göre aradan geçen yaklaşık 80 yıllık devrede şehrin 21 mahalleye ulaşması da bize göre biraz mübalağalı görülmektedir. Nitekim yine Evliya Çelebi şehirde tamamı topraktan olmak üzere 3000 ev bulunduğunu belirtmektedir ki bu durumda tahmini nüfusun 15.000 civarında bulunması gerekir. Bu ise gerçekleşmesi pek mümkün görünmeyecek kadar büyük bir rakamdır.

Ancak Zile şehrinin nüfus bakımından 1520'den itibaren kazandığı gelişme hızını artarak devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Evliya Çelebi'nin verdiği rakamları ihtiyatla karşılamak suretiyle şehrin nüfusunun XVII. asrın ikinci yarısında 10.000'e kadar ulaştığı söylenebilir. 1881 yılında Tokat'ta bulunan Cuinet Zile'nin, Tokat sancağı'nın 600 köye sahip en büyük kazası olduğunu ve şehir merkezinin 20.000 nüfusa sahip bulunduğunu belirtmektedir¹⁵. Fransa'nın Sivas konsolosluğu'nun kayıtlarına göre XX. yüzyılın hemen başında ise Zile'nin 27.000 nüfusa ulaştığı görülür¹⁶. Aynı tarihte Tokat şehir nüfusunun 29.000 kişi olduğu¹⁷ göz önüne alınırsa Zile'nin nüfus bakımından gerçekleştirdiği gelişme hızı daha iyi anlaşılır.

**

Zile'nin bilhassa XVI. yüzyıla ait 859/1455 ve 890/1485 tarihli iki tahrir defterinde şehirde oturan ahalinin hangi mesleklerle uğraştıkları büyük bir dikkatle belirtilmiştir. Bu iki defterin tetkikinden şehirde hangi meslek dallarının ve sanat kollarının bulunduğu, bunların sayılarını sağlıklı bir şekilde tespit etmek mümkün olmaktadır. Bakınız tablo 4.

15 V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1892, I, 729-731.

16 Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi, *Corespondance Politique et commerciale, Turquie, Politique, interieure*, c. 76, 21 Eylül 1901'den nakl. B. Kodaman «XX. yüzyıl başında Sivas vilâyeti (1901)», *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, 179.

17 A. Şimşirgil, *aynı eser*, 80.

TABLO : 4
1455 ve 1485'de Zile'de mevcut meslek kolları ve bu iş
kollarında çalışanlar

Meslek isimleri	1455	1485
Bakkal	14	3
Balanî	—	1
Benna	—	1
Bezzaz	1	—
Boyacı	—	1
Cullah	21	4
Cülâb	—	1
Çırakçı (Mumcu)	—	1
Debbağ	8	2
Değirmenci	—	1
Dellal	—	1
Elekci	—	1
Eskici	1	—
Habbâz	5	3
Haddad	9	2
Haffâf	5	—
Hallâc	3	2
Hamâmî	1	1
Hayyâd	8	6
Hizmetkâr	—	3
Kalaycı	1	—
Kasab	6	5
Kazganî	—	1
Kefşger	—	1
Köhnedûz	—	2
Kulağuz	1	—
Kûlahdûz	—	1
Muzedûz (Çizmeçi)	—	1
Nakkaş	—	1
Neccar	9	1
Pehlivan	—	1
Pustindûz (Kürekçi)	1	—
Rengger (Boyacı)	1	—
Sağıcı	—	1
Sarac	1	1
Sekkâk (Bıçakçı)	1	—
Tabbâh	—	2
Tabbâl	—	1
Toplam	97	53

Tabloda görüldüğü üzere şehirdeki esnaf sayısının büyük bölümünün dokumacılık ile ilgili iş kollarında çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bezzâz, rengger (boyacı), cüllah, hallâc, hayyat, külahdûz gibi meslek kollarında çalışanlar genel esnaf yekününün 1455'de % 35, 1485'de % 28'ini meydana getirmekteydi. İkinci önemli bölümü gıda mamülleri ile uğraşanlar (bakkal, habbâz, kasab, cülâb, tabbâh vs.) teşkil etmekte olup 1455'de % 25, 1485'de % 27 oranında idiler. Debbağ, balânî, haffâf, kefsger, müzedûz ve sarac gibi dericilik ve deri ile ilgili üretim kollarında çalışanlar toplam esnafın 1455'de % 14, 1485'de % 11'ini oluşturuyordu. Mumcu, elekci, haddâd, kalaycı, kazancı, kürekci ve bıçakçı gibi alet imâli ile uğraşanlar ise 1455'de % 12, 1485'de % 9 oranında idi. Bütün bu esnaf zümrelerinin yanısıra değirmenci, benna, hamâmî, hizmetkâr, kulağuz, pehlivan ve tabbal gibi bir tasnife tabi tutulamayan meslek kolları da mevcut olup oranları 1455'de % 14, 1485'de ise % 25 idi.

Zile'nin XV. asrın ikinci yarısı ile XVI. asırda ticâret hacmi, kapasitesi ve fonksiyonu hakkında ise tahrir defterlerinde yer alan şehre ait vergi gelir birimleri önemli ölçüde bir fikir vermektedir. Nitekim vergi gelir miktarlarında 1485'de % 20, 1520'de % 39 ve 1574'de % 33'lük artışlar sağlanması şehrin ticaret hacminin gittikçe yükseldiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aşağıda şehre ait vergi gelir kategorileri dört tahrir defterine göre ortaya konulmuştur.

Gelir Nevi	1455 ¹⁸	1485 ¹⁹	1520 ²⁰	1574 ²¹
An rüsûm (Çift, Nim, bennak ve caba)	2205	2802	2185	998
Behre-i gendüm/hınta	4800	4500	5000	4800
Behre-i cev/şair	2000	1600	2600	4500
Hassa-i gendüm/hınta	1500	500	1000	—
Hassa-i cev/şair	600	200	400	—

18 BA, TD 2, 328-329.

19 BA, TD 19, 108-109.

20 BA, TD 79, 196.

21 TK.KKA, TD 12, 130b.

Tamga, fi sene-i kamile	4500	7000	16000	20000
Boyahâne, fi sene-i kamile	4300	5000	8000	10600
Bâd-ı havâ	1205	3100	—	3000
Öşr-i bağ ve bostan ve ceviz ve gayrih	600	1000	1000	2400
Öşr-i asiya	100	162	315	867
Pamuk öşrü	360	—	—	—
Resm-i ganem	—	620	600	2336
Kovan	—	300	300	499
Toplam	22170	26784	37400	50000

Vergi gelir kategorileri incelendiğinde Zile'nin buğday ve arpa gibi zirâî üretimden elde ettiği gelir yanında en önemli gelirini tamga ve boyahâneneden sağladığı anlaşılır. Tamga resmi içerisine pazar bacı ve ihtisab resmi dahildir. Elde edilen gelirden şehirdeki yekün vergi hasılının 1455'de % 20, 1485'de % 26, 1520'de % 42 ve 1574'de % 40'ını meydana getirmesinden Zile'de canlı ve hareketli bir pazarcılık faaliyetini ve çevre köyler ile nâhiyelerden mallar geldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Evliya Çelebi'de Zile'de Behram Ağa ve Boyacı Hasan Ağa hanı ile beraber üç han, içerisinde sekiz yüz dükkân bulunan bir çarşı ve dört kapılı mamur bir bedesteni bulunduğunu²² belirtmektedir ki bu ifadeler de Zile'de yaygın bir ticârî faaliyete dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan tekstil endüstrisinde şehir halkının en yüksek oranda faaliyette bulunması boyahânenin üretim kapasitesini de artırmaktaydı. Nitekim Zile'de boyahâneneden elde edilen gelir umûmî vergi yekününün 1455 ve 1485'de % 19'u, 1520 ve 1574'de ise % 21'i idi. Boyahâneneden elde edilen gelir Zile'nin XVI. yüzyılda, bu faaliyet dalında, Tokat, Harput, Adana, Arabkir, Malatya, Kayseri ve Ayntab'dan sonra Anadolu'nun önemli merkezleri arasında kendisine yer bulduğunu göstermektedir²³.

22 *Seyahatnâme*, III, 240.

23 S. Faroqi, «Taxation and Urban activities in sixteenth century Anatolia», *International Journal of Turkish Studies*, (1979), I, 46.

Yukarıdaki bilgilere ilâve olarak Zile'de hane yekûnüne göre ortalama olarak 1455'de % 14, 1485 ve 1520'de % 16 ve 1574'de ise % 6 oranında hacı bulunduğu göz önüne alınırsa XV. ve XVI. asırda halkın refah seviyesinin iyi bir durumda olduğu tahmin edilebilir.

*
**

Dini ve sosyal eserler bakımından Zile'de bir câmi ve 12 mes-cid bulunduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak bu câmi ve mes-cidler hakkında tahrir defterlerinde herhangi bir bilgi yoktur. Bunların yanısıra Zile'de 1455 tarihli tahrirde bilgi verilmemesine rağmen, 1485'de 5, 1520'de 6, 1574'de ise 8 zâviyenin mevcut olduğu görülmektedir. Bu zâviyelerin isimleri ve tahrir defterlerine göre elde ettiğimiz malumat şu şekildedir.

1) Edhem Çelebi Zâviyesi²⁴.

Zâviyenin şeyhi 1485'de Seydi Mehmed v. Seydi İbrahim, 1520'de Şah Ali v. Mahmud Seydi, 1574'de Abdülkerim; nezâret görevine ise 1520'de Edhem Çelebi evlâdı bakarken 1574'de bu vazifeyi de zâviyenin şeyhi Abdülhakim üstlenmişti.

Vakıf gelirleri olarak her üç tarihte de 2 çiftlik, bir değirmen ve Hacı Hüseyin çiftliği malikanesi görülmektedir. Senelik gelir yekûnünü 1485'de 1400, 1574'de 1300 akçadır.

2) Şeyh Kulu Zâviyesi²⁵.

Zâviyenin şeyhi 1485'de Şeyh Mezid, 1574'de Derviş Mehmed v. Ahmed idi. İki çiftlik geliri zâviyeye vakfedilmiş olup senelik hasılı 1485'de 700 akça iken 1520 ve 1574'de 275 akçaya düşmüştür.

3) Ömer Çelebi Zâviyesi²⁶.

Zâviyenin şeyhi 1485'de Mevlânâ Şeyh Mehmed, 1520'de Derviş Dede, 1574'de Bali idi. Vakıf gelirleri olarak iki çiftlik, zâviye-

24 BA, TD 19, 109; TD 79, 197; TK.KKA, TD 12, 131a.

25 BA, TD 19, 109; TD 79, 197; TK.KKA, TD 12, 131a.

26 BA, TD 19, 109; TD 79, 197; TK.KKA, TD 12, 131a.

ye bitişik bir bağ bir değirmen ve iki zemin icâresi görülmektedir. Vergi yekünü 1485'de 300 akça iken, 1520'de ve 1574'de 800 akça olmuştur.

4) Hacı Halil Zâviyesi²⁷.

Zâviyenin şeyhi 1485'de Derviş Ali iken diğer tahrirlerde belirtilmemiştir. Zâviyeye Zile'de beş parça yer, 12 bağ ve birkaç yüz ağacın geliri vakf olarak tahsis edilmiştir. 1485 ve 1520'de gelir yekünü belirtilmemiş, 1574'de ise sadece 12 bağın senelik icâresinin 84 akça olduğu kaydolunmuştur.

5) Halvalı Zâviyesi²⁸.

Zâviyenin şeyhi 1520'de Şeyh Ali olup diğer tahrirlerde belirtilmemiştir. Zâviyeye 7 kıt'a yerin behresi ile 1485'de 4, 1520 ve 1574'de 7 dükkân icâresi vakıftı. Dükkânlardan elde edilen gelir 1485'de 100 diğer tarihlerde 108 akça olarak görülmektedir.

6) Ahi Evran Zâviyesi²⁹.

1485'de mevcut bulunmayan zâviyede 1520'de Ahi Derviş zâviyedar olarak, 1574'de ise Derviş isminde bir kişi şeyh olarak hizmet vermekteydi. Bir çiftliğin vakıf olarak tahsis edildiği zâviyenin geliri her iki tarihte de 80 akça olarak görünmektedir.

Yukarıda adı geçen zâviyelerden başka 1574 tarihli tahrirde Hoca Kaysar³⁰ ve Kalenderhâne³¹ zâviyeleri³² ile Tavâşi Medresesi ve bir hamamın adı geçmektedir. Medresenin harap olduğu ve vakıflarından tahminen günde sekiz akça gelir elde edildiği belirtilmiştir. Hamamın gelirinin ise Edhem Çelebi zâviyesine vakf olduğu kaydolunmuştur³³.

27 BA, TD 19, 109; TD 79, 197; TK.KKA, TD 12, 131a.

28 BA, TD 19, 109; TD 79, 197; TK.KKA TD 12, 131a.

29 BA, TD 79, 197; TK.KKA, TD 12, 131a.

30 TK.KKA, TD 12, 131a.

31 TK.KKA, TD 12, 131b.

32 Bu zâviyeler yazılırken «be muceb-i defter-i atik» ifadelerinden bunların 1554 tarihli tahrirde mevcut buldukları anlaşılmaktadır. Ancak mezkur tahririn neticelerini bulmak mümkün olmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır.

33 TK.KKA, TD 12, 131b.

Şehrin XVII. yüzyıldaki dini ve sosyal eserlerini ortaya koyması bakımından Evliya Çelebi'nin bu hususta verdiği bilgileri³⁴ de zikretmek yerinde olacaktır.

Camileri : Yukarı kal'a camii, Ulu camii (minarelidir), Tabbahâne camii, Dutlu pınar camii, Kuyumcu Ömer Ağa camii, Boyacı Hasan Ağa camii, Küçük Minare camii, Arnabûd camii, Alaca Mescid camii, Zincirli kuyu camii, ve Yeni mahalle camii. Bunlardan başka 24 kadar mahalle mescidi daha vardır. Yedi camide talebeye ders okutulmaktadır. Ayrıca 12 aded sıbyan mektebi vardır.

Sarayları : Ferah Çavuş sarayı, Murtaza Paşa sarayı, Fazlı Paşa sarayı, Çavuş-zâde Mehmed Paşa sarayı, Voyvoda sarayı ve Kadı sarayı.

Hamamları : Pazar yeri hamamı (çiftedir), Tekye hamamı (çiftedir), Paşa hamamı. Bunlardan başka ayrıca 20 kadar da saray hamamı mevcuttur.

Zile şehrinin 1455-1574 yılları arasında yaklaşık 120 yıllık devresinin tahrir defterlerine göre nüfus yapısı, ticaret hacmi, meslekî zümreleri ve tarihi eserleri açısından umûmî durumunu ortaya koymaya çalıştık. Tahrir defterlerindeki bu malumat, şeriye sicilleri ve diğer arşiv belgelerindeki bilgilerden de yararlanılarak derinliğine incelendiğinde şehrin sosyal ve iktisâdî tarihi daha açık olarak ortaya konabilecektir.